

Mijn vrijheid: de identiteitspolitiek van Ayaan Hirsi Ali

Aan het begin van de 21^e eeuw domineerde Ayaan Hirsi Ali het Nederlandse debat over emancipatie en integratie. Zoals bekend nam ze vanaf haar eerste openbare optreden in 2001 sterk stelling tegen het multiculturalisme, dat volgens haar de onderdrukking en achterstelling van moslimvrouwen legitimeerde. Na verloop van tijd verlegde ze haar kritiek naar de islamitische cultuur en religie, die volgens Hirsi Ali niet zijn te verenigen met liberale, westerse waarden als seksegelijkheid.

Nadat haar politieke carrière ten einde was gekomen, betoogde ze in haar autobiografie opnieuw dat islam en vrouwenrechten niet samen gaan. Aan de hand van haar eigen leven toont ze in het eerste deel van haar boek de tweederangspositie van vrouwen en meisjes in de islamitische cultuur waarin ze opgroeide, om vervolgens in het tweede deel een paradijselijk beeld te schetsen van Nederland – het land waar ze in 1992 politiek asiel kreeg en naar eigen zeggen de vrijheid vond en opnieuw werd geboren als ‘individu’ (MV, 231).¹

Mijn vrijheid. De autobiografie verscheen in september 2006 in Nederland en groeide uit tot een internationale bestseller, die veel besproken is. Dat biedt goede aanknopingspunten voor een beschouwing over de functie van levensverhalen in het debat over integratie en emancipatie. En daarvoor begin ik bij Ayaan Hirsi Ali zelf.

1. *Mijn vrijheid. De autobiografie*

Aanvankelijk vond Hirsi Ali dat haar levensverhaal geen enkele functie had. In haar optredens maakte ze voor de onderbouwing van haar standpunten regelmatig gebruik van eigen ervaringen, maar toch meende ze dat haar persoon niet terzake deed in de discussie.² Voor- en tegenstanders dachten daar anders over, maar terugblikkend op de bewondering en haat die ze als politica oogstte, stelde Hirsi Ali in haar autobiografie: ‘Het ging niet om mij – het maakt niet uit wie ik ben. Het gaat om misbruik en mishandeling, en hoe die zijn verankerd in een geloof dat vrouwen hun rechten als mens ontzegt’ (MV, 380).

Volgens Hirsi Ali was de beslissing om een autobiografie te publiceren ook niet gemakkelijk geweest: ze wilde niet op grond van haar ervaringen, maar op basis van haar argumenten beoordeeld worden (MV, 431-432). Ondanks de bezwaren kwam ze volgens de proloog van *Mijn vrijheid* uiteindelijk toch tot het inzicht dat ‘het zin heeft en misschien zelfs van belang is dat ik mijn verhaal vertel’ (MV, 12).

Deze zinsnede verwijst vermoedelijk deels naar de Amerikaanse uitgever die Hirsi Ali ervan overtuigde dat een autobiografie in de Verenigde Staten kon helpen om haar politieke boodschap over het voetlicht te brengen.³ De beslissing lijkt echter ook ingegeven door iets anders: direct na haar installatie als volksvertegenwoordiger in 2003 begon Hirsi Ali namelijk al te twijfelen aan de bruikbaarheid van parlementaire genres als de redevoering en het beleidsvoorstel voor haar doelen. Geïnspireerd door de werkwijze van fundamentalistische imams, die onder andere videobanden van martelaren gebruikten om hun boodschap te verspreiden, meende ze dan ook dat het tijd was voor nieuwe media en nieuwe genres: ‘Politieke toespraken waren allemaal goed en wel, maar het was nu tijd voor satire, kunst, films en boeken’ (MV, 377).

Hirsi Ali’s zoektocht naar manieren om met andere middelen politiek te bedrijven, leidde onder meer tot de film *Submission, part One* (2004) die ze met Theo van Gogh maakte. Nu werkt ze alweer enige tijd aan een politieke roman, maar het lijkt geen toeval dat ze ook een autobiografie publiceerde. Dit genre is namelijk bij uitstek geschikt om een emancipatie-boodschap uit te dragen.

2. Autobiografie en emancipatie

De opkomst van de moderne autobiografie wordt doorgaans gesitueerd in de late achttiende eeuw, toen onder invloed van de Verlichting werd geprobeerd de mensheid te bevrijden uit traditionele vormen van gezag. De autobiografie geldt dan ook als typisch modern genre, dat gemakkelijk ingepast kan worden in een ideologie van egalitair individualisme. Of zoals de Amerikaanse letterkundige Paul John Eakin het enige jaren geleden zei: ‘... the right to write our life stories is a natural extension of the right to life, liberty, and the pursuit of happiness.’⁴

De autobiografie is al snel opgenomen in het protestrepertoire van moderne emancipatiebewegingen. Aan het begin van de negentiende eeuw genereerde de Amerikaanse anti-slavernijbeweging bijvoorbeeld een groot aantal autobiografieën van gevluchte slaven, die waren bedoeld om het blanke leespubliek te informeren en te mobiliseren voor afschaffing van de slavernij. Deze autobiografische traditie werd herontdekt en aangevuld in de twintigste eeuw, toen de de New Negro Movement en vooral de Civil Rights Movement een nieuwe impuls gaven aan de strijd voor de emancipatie van zwarte Amerikanen. En natuurlijk produceerde ook de vrouwenbeweging van de tweede feministische golf een golf autobiografische verhalen, zoals in Nederland *De schaamte voorbij. Een persoonlijke geschiedenis* (1976) van Anja Meulenbelt.

Voor allerlei twintigste-eeuwse emancipatiebewegingen ligt de functie van autobiografische getuigenissen in de door hen gevoerde identiteitspolitiek. Dit begrip verwijst naar een praktijk waarin groepen mensen, bijvoorbeeld vrouwen, zich organiseren op basis van hun ervaringen met onrecht en onderdrukking. De gedeelde ervaring dient vervolgens als uitgangspunt voor enerzijds een project om het gevoel van identiteit en eigenwaarde te versterken, anderzijds een meer theoretische beschouwing over de aard van het onrecht en een politiek streven naar erkenning en sociale verandering.⁵

Ook migranten en pleitbezorgers van de multiculturele samenleving hebben volop gebruik gemaakt van autobiografische getuigenissen. In haar studie naar het integratiedebat in Nederland wijst Baukje Prins bijvoorbeeld op het empowerment-genre, waarin succesvolle migranten hun levensgeschiedenis vertellen om anderen te inspireren en tegelijkertijd de beeldvorming over allochtonen bij te sturen.⁶ De autobiografie van Ayaan Hirsi Ali vertoont wel enige overeenkomsten met dit genre, maar het cruciale verschil is dat zij haar levensverhaal nadrukkelijk niet in dienst stelde van een multicultureel programma. Haar verhaal diende juist om aan te tonen dat de ene cultuur beter is dan de andere, en dat er daarom een einde moet komen aan het respect voor culturen die – zoals ze het zelf zei – ‘bol staan van onverdraagzaamheid en haat jegens vrouwen en kinderen’ (MV, 430).

Deze boodschap was in 2006 niet bepaald nieuw, maar figuren als Frits Bolkestein en Paul Scheffer vertolkten hun standpunt meestal in de vorm van lezingen, essays en ingezonden krantenstukken. Buiten de context van het integratiedebat verscheen vanaf de jaren 1990 al wel een stroom autobiografieën die de onderdrukking van niet-westerse vrouwen thematiseren. Deze boeken verschijnen in Nederland vooral in de serie *Bewogen Vrouwenlevens*, die een sterk geloof in de individuele kracht van vrouwen combineert met een exotische en afschrikwekkende schildering van het vrouwenlot in verre landen – vaak overgoten met een vrouwen- en/of mensenrechtensaus.⁷

Sinds 2001 verschijnen binnen en buiten de serie ook opvallend veel verhalen van vrouwen uit islamitische landen die getuigen van eerwraak, gedwongen huwelijken en andere thema's die een rol spelen in het integratiedebat.⁸ Hirsi Ali's levensgeschiedenis past naadloos in deze golf van bewogen vrouwenlevens. Maar waar het gemiddelde bewogen vrouwenleven buiten de vrouwenbladen weinig aandacht krijgt, bewoog Hirsi Ali met haar verhaal een groot aantal recensenten van toonaangevende media in binnen- en buitenland. Het is daarom tijd eens te kijken naar de effecten van haar autobiografische ervaringsverhaal.

3. Receptie

Een van de meest opvallende aspecten aan de receptie van *Mijn vrijheid. De autobiografie* is de prominente rol van emoties. Zowel in Nederland als de Verenigde Staten, Groot Brittannië en Duitsland schrijven recensenten aangedaan te zijn door het eerste deel van de autobiografie, waarin haar jonge jaren in Somalie, Saudi-Arabië, Ethiopië en Kenia centraal staat en ze allerlei voorbeelden van geestelijke en lichamelijke mishandeling opvoert. Vooral de beschrijving van haar besnijdenis werd door recensenten als gruwelijk en vrijwel onleesbaar beschouwd. Een recensent van het Amerikaanse tijdschrift *Newsweek* stelde dan ook dat Hirsi Ali's buitengewoon harde levensverhaal bij iedereen tot empathie zou leiden.⁹

Maar juist omdat Hirsi Ali als politica pretendeerde meer te brengen dan een hartverscheurd verhaal, was er ook veel kritiek. Duitse, maar vooral Britse en Amerikaanse recensenten waren van mening dat Hirsi Ali's verhaal zo subjectief, eenzijdig en polemisch was dat ze niet voldeed aan haar eigen doelstelling om een realistisch beeld te geven 'van de andere wereld van mijn jeugd en wat zich daarin werkelijk afspeelt' (MV, 12). Zelfs recensenten die het op zich met Hirsi Ali eens waren dat de islam een bedreiging is voor liberale waarden, accepteerden haar gegeneraliseerde ervaringsverhaal niet als een deugdelijke analyse van de problemen in de verhouding tussen de Islam en het Westen.

In vergelijking met het buitenland valt op dat Hirsi Ali's verhaal in Nederland op veel minder weerstand stuitte. Op basis van de besnijdenis-scene en andere gruwels van haar jeugd concludeerde Harm Ede Botje in *Vrij Nederland* bijvoorbeeld dat het verhaal van Hirsi Ali overtuigend aantoonde 'dat er iets grondig mis is met bepaalde islamitische denkbeelden'. Hij vond de autobiografie zelfs effectiever dan 'al het polemische geweld' waarmee de politica eerder haar boodschap had gebracht.¹⁰ Deze positie vind ik kenmerkend voor de Nederlandse receptie, waarin het ervaringsverhaal van Hirsi Ali opvallend gemakkelijk voor een realistische en ware beschrijving van de werkelijkheid werd aangenomen.¹¹ Er zijn een paar kritische uitzonderingen, maar de discussie in Nederland werd als het ware bevroren door de schokkende ervaringen van Hirsi Ali – waartegen ook niets meer leek in te brengen.¹²

Buitenlandse critici accepteerden Hirsi Ali's verhaal niet of veel minder als waarheid, en nogal wat Britse en Amerikaanse recensenten duiden haar vanwege haar simplisme aan met termen als 'zeloot' en 'Enlightenment fundamentalist'. Toch was het ook volgens hen niet gemakkelijk om Hirsi Ali te diskwalificeren, en dat zat 'em volgens een Britse recensent in het gezag van haar ervaring: 'she has the authority of experience, the authenticity of suffering'.¹³

4. Ervaring ter discussie

Twintig jaar geleden betoogde Joan Scott in een kritiek op de identiteitspolitiek van emancipatiebewegingen en hun type geschiedschrijving dat de notie 'ervaring'

geproblematiseerd en gehistoriseerd moet worden, omdat wat op een gegeven moment telt als ‘ervaring’ geen objectief, natuurlijk of vanzelfsprekend gegeven is.¹⁴ Dit perspectief lijkt bruikbaar om het enorme gezag van Ayaan Hirsi Ali te verklaren.

Een deel van die verklaring is naar mijn idee dat Hirsi Ali een type ervaringen naar voren bracht dat perfect aansluit bij het politieke discours dat door Baukje Prins is aangeduid als Nieuw Realisme.¹⁵ Hirsi Ali’s ervaringsverhaal ondersteunde immers de binnen dit discours al als waarheid aanvaarde achterlijkheid van de islamitische religie en/of cultuur – en de superioriteit van de westerse, liberale samenleving waarin de historische strijd voor de emancipatie van vrouwen tot een einde zou zijn gebracht.

Juist omdat de verheerlijking van een vrij, geemancipeerd en zelfsturend individu als het ware zit ingebakken in de geschiedenis van het genre, lijkt ook de vorm van de autobiografie perfect aan te sluiten bij het huidige integratiedebat. Prins toonde bovendien aan dat allerlei standpunten over multiculturalisme, emancipatie en integratie sinds de late jaren 1980 worden onderbouwd met de claim een realistische beschrijving van ‘de werkelijkheid’ te geven.¹⁶ Het genre van de autobiografie past heel goed bij de ‘realisme-retoriek’, want het realisme-effect van de waargebeurde levensgeschiedenis is doorgaans groot.

Nieuw Realisme is geen typisch Nederlands fenomeen, ook in andere westerse landen is sinds de Rushdie-affaire (1988) sprake van een trend om culturele diversiteit te problematiseren.¹⁷ Chronologisch gezien valt deze trend samen met de zogenoemde ‘memoir boom’, en ik denk dat er een verband is. Het Nieuw Realisme voedt een constante stroom van ervaringsverhalen die moeten aantonen dat vrouwenrechten niet kunnen bestaan in de niet-westerse, islamitische wereld.

Hoeveel gewicht al deze schijnbaar realistische ervaringsverhalen kunnen krijgen, blijkt naar mijn idee uit de case van Ayaan Hirsi Ali. Die illustreert misschien ook een stelling van geschiedfilosoof Dominick LaCapra, die meent dat de notie ‘ervaring’ in onze samenleving vaak een status krijgt die verwant is aan ‘het heilige’ – datgene wat overblijft voorbij taal en betekenisgeving.¹⁸ Ik denk dat hij hier wel een punt heeft, maar juist dan lijkt het mij zaak om in het debat over integratie en emancipatie de

notie ervaring te blijven problematiseren door te vragen welke ervaringen gezag krijgen – en vooral ook: welke niet.

---

¹ Voor een analyse van de autobiografie, zie: Mineke Bosch, 'Vertellen of je leven ervan afhangt. Een analyse van Ayaan Hirsi Ali's autobiografie' in: Greetje Timmerman, Nelleke Bakker en Jeroen J.H. Dekker (red.), *Cultuuroverdracht als pedagogisch motief. Historische en actuele perspectieven op onderwijs, sekse en beroep* (Groningen 2007) 127-143.

² Een groot deel van de media-aandacht was wel gericht op haar persoonlijkheid, zie: Yolanda van Tilborgh, *Wij zijn Nederland. Moslima's over Ayaan Hirsi Ali* (Amsterdam 2006) 39, 59-60.

³ Berkeljon en Wansink, *De orkaan Ayaan. Verslag van een politieke carrière* (Amsterdam/Antwerpen 2006) 59.

⁴ Paul John Eakin, 'Breaking rules: the consequences of self-narration', *Biography* 24:1 (2001) 113-127, 113. Zie voor een samenvatting van de historiografie over de opkomst en aard van de moderne autobiografie: Marijke Huisman, *Publieke levens. Autobiografieën op de Nederlandse boekenmarkt, 1850-1918* (Zutphen 2008) 12-22

⁵ Cressida Heyes, 'Identity Politics', *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2009 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2009/entries/identity-politics/>>.

⁶ Baukje Prins, *Voorbij de onschuld. Het debat over integratie in Nederland. Geheel herziene en uitgebreide tweede druk* (Amsterdam 2004), hoofdstuk 3: 'De politiek van stijl'.

⁷ De serie *Bewogen Vrouwenlevens* wordt uitgegeven door Arena. Voor een overzicht van de serie, zie: <http://ww2.boekenarena.nl/arena.asp>.

⁸ Voorbeelden zijn: Latifa, *Gestolen gezicht. Het leven van een jonge vrouw in Kabul* (2001), Hanife Gashi, *Mijn leed draagt jouw naam. Een waargebeurd verhaal over eerwraak* (2005), Nura Abdi, *Tranen in het zand. Het dramatische verhaal van een vrouw die het slachtoffer werd van de tradities van haar geboorteland* (2006).

⁹ Lorraine Ali, 'Only one side of the story', *Newsweek*, 26 Februari 2007.

¹⁰ Harm Ede Botje, 'Had God het allemaal wel zo bedoeld. Hirsi Ali's worsteling met de Islam', *Vrij Nederland*, 21 October 2006.

¹¹ Uitzonderingen zijn: Mineke Bosch, 'Van Pippi tot Sheherazade', *NRC Handelsblad*, 31 oktober 2006; Nelleke Noordervliet, 'Van de maagdenkooi naar een andere kooi', *De Groene Amsterdammer*, 19 oktober 2006.

¹² Vgl. Column Michael Zeeman, *de Volkskrant*, 22 mei 2006.

¹³ Mary Wakefield, 'We are at war with all Islam', *The Spectator*, 1 December 2007.

¹⁴ Joan Scott, 'The evidence of experience', *Critical Inquiry* 17 (1991) 773-797.

¹⁵ Prins, *Voorbij de onschuld*, 36.

¹⁶ Prins, *Voorbij de onschuld*, 18.

¹⁷ Steven Vertovec & Susanne Wessendorf (ed.), *The multiculturalism backlash. European discourses, policies and practices* (London/New York: Routledge, 2010).

¹⁸ Dominick LaCapra, *History in transit. Experience, identity, critical theory* (Ithaca/London: Cornell University Press, 2004) 39.